

ПЕРСПЕКТИВИ ВНЕСЕННЯ ДО КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ НОРМИ, ЩО ВСТАНОВЛЮЄ ПРАВО НА СМЕРТЬ

PROSPECTS OF INCLUSION IN THE CONSTITUTION OF UKRAINE OF THE NORM ESTABLISHING THE RIGHT TO DEATH

Мелешев І.С., студент IV курсу

*Інститут прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Наукову статтю присвячено актуальній проблемі права на смерть. Автором досліджуються перспективи внесення до Конституції України норми, що встановлює право на смерть. У процесі дослідження піддаються аналізу норми Основного Закону, Цивільного кодексу України, Основ законодавства України про охорону здоров'я та численних наукових праць, на основі яких автор робить власні висновки.

Ця праця містить у собі визначення права на смерть, також наводиться те розуміння евтаназії, яке містилося у працях Френсіса Бекона як науковця, який уперше використав його. Крім того, автором розглядається сучасне розуміння евтаназії та досліджується активна й пасивна її форми. Оскільки право на смерть передбачає припинення життя, автором зроблено спробу визначитися із часом виникнення права на життя.

Евтаназія у статті розглядається як структурний елемент права на життя, адже таке право повинне передбачати можливість ним розпорядитися, використовувати чи ні. На думку автора, у разі страждань смертельно хворої людини з погляду гуманності є допустимим проведення евтаназії, адже так особа позбудеться страждань, що можна вважати милосердям. У статті також наводяться основні аргументи тих, хто виступає за закріплення права на смерть, і тих, хто проти цього. Зокрема, основною аргументацією противників евтаназії є релігія та консервативні погляди на людину та її життя. Натомість прихильники внесення права на смерть до Конституції України стверджують, що життя, сповнене страждань, насичене жахливим болем, який досить часто людина хотіла б припинити навіть шляхом смерті, утім, можливість законно це зробити немає внаслідок існування відповідної заборони. Крім того, людина визнається єдиним власником свого тіла, через що вона повинна мати можливість ним розпорядитися, а в окремих випадках – умертвляти.

Окрім нормативно-правових актів і наукових праць, автором у процесі написання наукової статті було використано практику Європейського суду з прав людини, проведено її аналіз. Дослідженню піддавалися рішення ЄСПЛ у справах «Пітті проти Сполученого Королівства», «Ламберт та інші проти Франції», у яких містяться правові позиції Суду, що є важливими з погляду існування права на смерть.

Ключові слова: право на смерть, евтаназія, активна евтаназія, пасивна евтаназія, гуманізм, Конституція України, Європейський суд із прав людини.

The scientific article is devoted to the topical problem of the right to die. The author explores the prospects of including in the Constitution of Ukraine a rule establishing the right to die. In the process of this study, the norms of the Basic Law, the Civil Code of Ukraine, the Fundamentals of the legislation of Ukraine on health care and numerous scientific works are analyzed, on the basis of which the author draws his own conclusions.

This work includes the definition of the right to die, as well as the understanding of euthanasia that was contained in the works of Francis Bacon as the scientist who first used it. In addition, the author provides a modern understanding of euthanasia and examines its active and passive forms. Since the right to die implies the termination of life, the author made an attempt to determine the time of occurrence of the right to life.

Euthanasia is considered in the article as a structural element of the right to life, because such a right should provide for the possibility to dispose of it, use it or not. According to the author, in the suffering of a terminally ill person, from the point of view of humanity, it is permissible to carry out euthanasia, because in this way a person will get rid of the suffering that can be considered mercy. The article also presents the main arguments of those who support the existence of the right to die and those who oppose it. Thus, the main arguments of opponents of euthanasia are religion and conservative views on person and her life. Instead, proponents of including the right to die in the Constitution of Ukraine argue that a life full of suffering is fraught with terrible pain, which quite often a person would like to end, even by death. In addition, a person is recognized as the sole owner of his body, so he should be able to dispose of it, and in some cases – to kill.

In addition to regulations and scientific works, the author in the process of writing a scientific article used the case law of the European Court of Human Rights, conducted its analysis. The ECtHR judgments in *Pretty v. The United Kingdom*, *Lambert and Others v. France*, which set out the Court's legal positions which are important for the existence of the right to die, were examined.

Key words: right to die, euthanasia, active euthanasia, passive euthanasia, humanism, Constitution of Ukraine, European Court of Human Rights.

Життя людини в Україні визнається найвищою соціальною цінністю, а право на життя вважається головним серед особистих немайнових прав, яким людина наділяється з юридичним фактом її народження. Безсумнівно, життя є цінністю, яку варто поважати, та спрямовувати всі сили держави та суспільних інститутів для того, щоб його належним чином забезпечити. Конституція України у ст. 27 проголошує: «Кожна людина має невіддільне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань» [1]. Право на життя також гарантується і п. п. 1, 2, 4 ст. 281 ЦК України: «Фізична особа має невіддільне право на життя. Фізична особа не може бути позбавлена життя. Забороняється задоволення прохання фізичної особи про припинення її життя» [2].

Нині під впливом науково-технічного прогресу моральні, гуманістичні, етичні, соціальні аспекти про-

блеми смерті привертають до себе особливу увагу через те, що біомедичні дослідження щорічно досягають нових вершин. Ці дослідження дають змогу розширити людські можливості, які часом ставлять людину перед непростим вибором. Це означає, що з розвитком медицини виникає питання про можливість вибору життя або смерті. Перед вибором опиняються не тільки люди, чия доля вирішується, але і так чи інакше пов'язані з ними особи.

Важливим питанням з огляду на вищезазначене є наявність права людини на смерть. Ми розглядаємо право на смерть як частину права людини на життя, адже, на нашу думку, людина сама обирає, як реалізувати всі свої права, використовувати їх чи залишати на рівні невикористаних можливостей. Право на смерть у вузькому розумінні – це можливість людини самостійно або за допомогою іншої особи закінчити своє життя, якщо воно стало нестерпним через хвороби, що завдають нестерпних мук. Право на смерть у такому розумінні доцільно ототожнити з поняттям евтаназії.

Актуальність проблеми зумовлена не тільки малою вивченістю феномену евтаназії й тенденцій її розвитку, відсутністю правового регулювання, але й тим, що вона безпосередньо пов'язана з найвищою людською цінністю – життям.

Між ученими – медиками, юристами, психологами, філософами, релігієзнавцями – виникають численні суперечки протягом багатьох років. Однак конкретної відповіді на питання про виправданість практики евтаназії досі не вдається знайти. Суспільство розділилося на прихильників і противників евтаназії, де кожна сторона наводить досить вагомі аргументи за і проти.

Термін «евтаназія» вперше було вжито в XVI столітті Френсісом Беконом як «спокійна, легка смерть, без мук і страждань» [3, с. 288]. Цей термін є парадоксальним, у нього немає конкретного тлумачення. Евтаназію можна охарактеризувати так: це усвідомлена дія, яка призводить до смерті безнадійно хворої людини безболісним шляхом як припинення її страждань. Евтаназія може набувати як пасивної або активної форми (з позиції медичного працівника), так і добровільної та недобровільної форми (з позиції хворого та його родичів).

Оскільки евтаназія передбачає заповідання смерті людини, тобто припинення її життя, то необхідно з'ясувати, коли в людини з'являється право на життя? У суспільстві відсутній консенсус щодо цього, адже відповідь на поставлене запитання залежить від багатьох факторів (система цінностей, світобачення особи, культура суспільства, у якому особа народилася та зростала). Зокрема, суспільство розділилося на тих, хто вважає, що життя з'являється з моменту зачаття, і на тих, на чю думку, право на життя виникає з моменту народження. Можна виокремити ще один підхід, прихильники якого вважають, що право на життя з'являється на певному етапі ембріонального розвитку людини. З погляду національного законодавства України правоздатність фізичної особи виникає в момент її народження. Відповідно, людина набуває права на життя в момент народження, утім, у деяких випадках навіть ще ненароджена дитина наділяється певними правами (спадкової права).

Загально визнано, що людина має право на життя, яке вона здобуває незалежно від своєї волі за фактом свого народження. Утім, існування права на життя повинне передбачати й наявність можливості ним розпоряджатися, адже можливі випадки, коли смерть є гуманнішою, ніж життя. На нашу думку, у разі довготривалих страждань, які можуть закінчитися лише смертю людини, з погляду гуманності евтаназія є допустимою та навіть необхідною.

Евтаназію як структурний елемент права на життя варто розглядати як можливість добровільного ухвалення особою рішення піти з життя, зберігши гідність у ситуації невиліковної хвороби. Однак найчастіше евтаназію розуміють як убивство з жалості, співчуття, зокрема з метою позбавити потерпілого, його близьких і суспільство від тяжкості переживання і співпереживання не варто людини життя; а також як самогубство за допомогою лікаря чи іншої особи.

Залежно від характеру поведінки медичного працівника під час здійснення евтаназії розрізняють евтаназію пасивну й активну: пасивна евтаназія виражається в бездіяльності медичного працівника, який може вжити заходів до продовження життя хворого, але не вживає їх; активна евтаназія виражається у вчиненні медичним працівником дій, що призводять до смерті хворого.

Крім того, виділяється добровільна і недобровільна евтаназія: добровільна евтаназія здійснюється за згодою хворого, даною завчасно або безпосередньо перед проведенням процедури; недобровільна евтаназія здійснюється за відсутності явно вираженої згоди хворого (наприклад, за згодою його близьких родичів).

Нині право на смерть як в Україні, так і в більшості зарубіжних країн фактично заборонено законодавством. Зокрема, у ч. 3 ст. 52 Основ законодавства України про охорону здоров'я йдеться про те, що медичним працівникам забороняється здійснення евтаназії, навмисного пришвидшення смерті або умертвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань [4]. На Заході триває справжня «війна» між прихильниками і противниками евтаназії. Розкид думок варіюється від повного неприйняття евтаназії: ніколи, за жодних обставин вона не може бути дозволена, до прямо протилежної точки зору: евтаназія – благо, вона повинна бути не тільки дозволена, але її треба вважати порятунком від непотрібних страждань. Виявом останньої позиції є те, що право на евтаназію закріплено в законодавстві таких держав: Бельгія, Люксембург, Нідерланди, Швейцарія, Німеччина, Канада, Колумбія. Крім того, на частині Австралії та в деяких штатах США у передбачених законом випадках та у визначений спосіб особа може реалізувати своє право на евтаназію.

Яскравим прикладом законодавчого підходу до розв'язання питання про евтаназію є кримінальна відповідальність за її вчинення. Зокрема, за активну евтаназію відповідальність передбачена в ст. 115 Кримінального кодексу України, яка встановлює покарання у вигляді позбавлення волі на термін від семи до п'ятнадцяти років. Пасивна евтаназія може бути кваліфікована як ненадання допомоги хворому медичним працівником, що спричинило смерть хворого. Санкція за останнє діяння передбачає, зокрема, позбавленням волі на строк до трьох років [5].

Варто погодитися з думкою Р. Стефанчука, який зазначає, що евтаназією є свідомо та умисно вчинювана поведінка (дія, бездіяльність чи рішення) медичного працівника, що спрямована на припинення нестерпних фізичних чи психічних страждань пацієнта та здійснюється за неодноразовим й однозначним проханням пацієнта чи його законного представника, які є повністю, об'єктивно та своєчасно інформовані про наслідки такого втручання з метою припинення страждань, що має результатом смерть пацієнта [6, с. 305].

Американська дослідниця Ф. Фут зазначає, що евтаназія повинна розумітися «як рішення про смерть заради того, хто помирає» [7, с. 68].

Люди, які визнають евтаназію правом людини на смерть, найчастіше звертають увагу на таке. По-перше, кожна людина має право вибору, тобто смерть виступає вибором людини, вона добровільно хоче відмовитися від життя й припинити свої страждання. По-друге, краще прийняти смерть у разі невиліковного захворювання, ніж страждати й бути тягарем для родини. По-третє, евтаназія прийнятна тільки за умови жорсткого контролю за проведенням цієї процедури, для чого необхідно чітко продумати механізм захисту людини від можливих злочинних посягань на її життя під приводом «гідної смерті».

Ті, хто виступають проти легалізації евтаназії, зазначають, що евтаназія суперечить релігійним і етичним нормам: на думку противників евтаназії, життя надано людині Богом і лише Бог може його забрати. Крім того, вони апелюють до того, що суспільство не готове до цього кроку, оскільки є загроза значної кількості зловживань. Останнім аргументом є те, що хвора людина, яка вирішила піддати себе евтаназії, не завжди може адекватно оцінювати ситуацію.

На 39-й сесії Всесвітньої медичної асамблеї (1978 р) було прийнято «Декларацію евтаназії», де, зокрема, сказано: «Евтаназія як акт навмисного позбавлення життя пацієнта навіть на прохання самого пацієнта або на підставі звернення з подібним проханням його близьких не етична» [8].

Практика Європейського Суду з прав людини з питання про допустимість евтаназії почала формуватися

ще в 1990-ті рр. Водночас першою постановою, у якій виразно було висловлено позицію щодо цього питання, стала Постанова від 29 квітня 2002 р. у справі «Претті проти Сполученого Королівства» (скарга № 2346/02). Заявниця страждала невиліковним захворюванням рухової системи, яке призвело до її повного паралічу і зрештою означало неминучу смерть.

Це захворювання стрімко прогресувало й спричинило серйозні фізичні страждання, водночас розум заявниці залишався ясним. Заявниця просила влади Великобританії дозволити її чоловікові надати їй сприяння гідно покинути життя й не застосовувати до чоловіка передбачені законом заходи кримінальної відповідальності за вбивство, проте в задоволенні заяви було відмовлено.

ЄСПЛ, розглядаючи скаргу заявниці, дійшов висновку про відсутність порушень Конвенції про захист прав людини й основних свобод. Суд вказав, що передбачене Конвенцією право на життя не може бути інтерпретовано як гарантоване право не тільки на збереження, але й на припинення життя. ЄСПЛ також вказав, що заборона евтаназії не є такою, що принижує людську гідність, оскільки весь обсяг необхідного догляду й медичних послуг заявниці надавався якісно та своєчасно. Така заборона, на думку суду, введена національним законодавцем із метою захисту вразливих осіб, які страждають важкими захворюваннями, від дій недобросовісних третіх осіб, що прагнуть скористатися такого роду вразливістю в корисливих інтересах [9].

Серйозну роль у регулюванні евтаназії відіграла Постанова ЄСПЛ від 5 червня 2015 р. у справі «Ламберт та інші проти Франції» (Скарга № 46043/14). У межах цієї справи родич заявників, який постраждав унаслідок дорожньо-транспортної пригоди, протягом тривалого часу (понад чотири роки) перебував у хронічному вегетативному стані, водночас пошкодження головного мозку, згідно з висновком експертів, мали великий і незворотний характер. Лікування позитивних результатів не дало, через що лікар відповідно до норм французького законодавства ухвалив рішення про припинення штучної підтримки життя. Більшість родичів хворого погодилося з цим рішенням, однак заявники, які також є його родичами, оскаржили це рішення.

ЄСПЛ, акцентуючи увагу на дискреції національних законодавців у сфері регулювання евтаназії, дав оцінку терміну «нерозумна завзятість», який французькі суди застосували до родичів, що наполягають на необхід-

ності продовження штучної підтримки життя, попри об'єктивно підтверджену відсутність перспектив лікування. На думку ЄСПЛ, ігнорування волі деяких родичів із посиланням на цей термін суперечить Конвенції, оскільки, по-перше, не передбачає, що відсутність автономії в діях пацієнта є достатньою підставою для евтаназії, і, по-друге, передбачає необхідність врахування цілого комплексу чинників як медичного, так і немедичного характеру (насамперед висловленої за життя волі пацієнта на евтаназію в разі його перебування у вегетативному стані) [10].

Отже, внесення до Конституції України норми, що встановлює право на смерть, на жаль, сьогодні неможливе з таких причин. По-перше, українське суспільство є переважно віруючим (домінуюча релігія – християнство), і навіть частина атеїстів, які, безсумнівно, є частиною українського народу, унаслідок життя в такому середовищі сповідують консервативні погляди. Результатом такої консервативності та релігійності є несприйняття права на смерть, адже життя було надане людині Богом, і вона не має права самостійно або з чияюсь (людською) допомогою його позбутися. По-друге, визнання в ст. 3 Основного Закону людини та її життя найвищою соціальною цінністю, на думку законодавця, не передбачає можливість припинення життя у випадках, коли воно пов'язане з нестерпними стражданнями, результатом яких може бути тільки смерть. Такий висновок було зроблено внаслідок існування ч. 3 ст. 52 Основ законодавства України про охорону здоров'я, у якій прямо встановлено заборону медичному працівнику здійснювати евтаназію, пришвидшувати смерть або умертвляти людину для припинення її страждань. По-третє, навіть у разі визнання права на смерть перед державою та суспільством постане проблема правового врегулювання евтаназії. Адже потрібно запобігти зловживанням із боку медичних працівників, законодавчо визначити, у яких випадках є можливою евтаназія, за яких захворювань, чи можуть рідні хворого давати згоду на смерть хворого тощо. Для того, щоб відповісти на ці питання, потрібен певний рівень консолідації українського суспільства, утім, на сучасному етапі розвитку, рівень єдності, за якого це було б можливим, – відсутній. Незважаючи на вищеведене, на нашу думку, з часом український народ зрозуміє необхідність існування евтаназії як вияву гуманності, через що до Конституції України може бути внесено норму, яка встановлює право на смерть.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 20.10.2020).
3. Бэкон Ф. О достоинстве и приумножении наук : в 2-х томах. Москва : Мысль, 1977. Т. 1. 560 с.
4. Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 р. № 2801-XII. / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення: 20.10.2020).
5. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 28.10.2020).
6. Стефанчук Р.О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту) : монографія. Київ : КНТ, 2008. 625 с.
7. Фут Ф. Эвтаназия. *Философские науки*. 1990. № 6. С. 63–80.
8. Декларация относительно эвтаназии. Права человека и профессиональная ответственность врача в документах международных организаций. Киев : Ассоциация психиатров Украины, 1996. С. 33.
9. Рішення ЄСПЛ у справі «Прітті проти Сполученого Королівства» (Case of Pretty v. The United Kingdom) від 29 квітня 2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_210#Text (дата звернення: 20.10.2020).
10. Рішення ЄСПЛ у справі «Ламберт та інші проти Франції» (Lambert and Others v. France) від 5 червня 2015 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus/#!/%22fulltext%22:%2246043/14%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22,%22itemid%22:%22001-155352%22> (дата звернення: 20.10.2020).